

A voltas coa cultura...

Hai dous anos, o Consello da Cultura Galega programou unha serie de foros arredor de diversos temas relacionados coas políticas e institucións culturais; cultura e mercado; contidos da cultura; proxección exterior. Previamente, recibín un cuestionario coas preguntas que a seguir figuran e que respondín no prazo indicado, referidas ao apartado “Contidos da cultura”.

MARÍA PILAR GARCÍA NEGRO

Doutora en Filoloxía Románica e profesora da Universidade da Coruña.

Autora de numerosos ensaios, estudos e artigos sobre sociolingüística e literatura galega. É Directora-Xerente da Fundación Bautista Álvarez

No 8 de Xullo de 2010, sob a coordinación de Víctor Freixanes e Henrique Monteagudo, tivo lugar o foro dedicado a este tema, cun relatorio marco da autoría de Xavier Rubert de Ventós. En 2011 foi editado o volume *Reflexión estratéxica sobre a cultura galega*, onde se inclúen textos e resumos de membros do Consello..., figurando ao final a listaxe de persoas que respondemos ao cuestionario enviado, as que participaron nos foros e “tamén as que achegaron ideas ou propostas ao documento integrado”. En concreto, na epígrafe “Cultura Galega” aparecen -aparecemos- citadas 23 persoas, de ámbitos, ocupacións e responsabilidades diferentes. Coido que sería ben que se dese conta -mesmo sinteticamente- das achegas ou das posicións de cada quen, de certo diversas, para que o tal debate pudesese ser coñecido nos termos en que existiu. Por exemplo, na epígrafe citada, figura sob o título “Referencias estratéxicas”, como primeira delas, a seguinte: “Impulsar unha estratexia de relación e diálogo intercultural favorecedora da permeabilidade, a hibridación e intercambios que engadan valor ao noso patrimonio cultural e incrementen a súa estima por parte dos cidadáns e cidadás”. Nos destaques do texto, aparecen referencias de Informes da UNESCO, da Conferencia Mundial sobre políticas culturais celebrada en México en 1982, do Informe sobre Desenvolvemento Humano, de 2004, ou, en fin, o artigo 1.2 do Estatuto de Autonomía galego vixente, isto é, a Lei 1/ 1981. Reitero, en forma de pregunta, a observación anterior: ¿informan estas escollas e a síntese publicada do abano de opinións-valoracións enviadas? En fin, o que figuran a seguir son as respostas que no seu momento unha servidora enviou, as únicas, obviamente, ao meu dispor.

1ª. QUE ENTENDE POR CULTURA GALEGA? R. No sintagma “cultura galega” figura un substantivo cuxa semántica é común a un desenvolvemento distintivamente humano e,

por tanto, aplicábel, de forma abstracta e xeral, a todas as formacións sociais do mundo. Aínda que as, outrora, fronteiras inexpugnábais entre o elemento animal e o humano, como se este nacesse por milagre, *ex novo*, sen elos de ligazón co resto de especies animais, hai moitos anos xa que foron abandonadas pola comunidade científica e, sobre todo, polo avance da etoloxía; aínda que se teñan descuberto linguaxes ou códigos

© Noel Feans

de comunicación intra-especies ou inter-especies animais ben complexas e elaboradas, é o certo que a linguaxe articulada segue sendo un diferencial humano e, a partir dela, a elaboración de caisquer formas de cultura.

Importa recordar o carácter da linguaxe como xenético de calquer forma cultural, porque, tal e como proclamara Vigotsky, non é que o pensamento se exprese a través das palabras, senón que existe nelas; ou, dito doutra forma, a lingua é a estrutura cultural que lles cómpre a todas as demais estruturas da cultura, sen que aconteza á inversa, por dicelo agora con palabras de Paolo Valesio.

Todo este preámbulo vén a conto de recordar como a lingua -tal e como, por certo, estableceron os nosos clásicos (Castelao, Antón e Ramón Vilar Ponte, Carvalho Calero...)- non é un sumando máis dun catálogo de signos identificadores, senón o cruxol onde, inevitabelmente, se fraguan as formas dunha cultura orixinal. No noso caso,

© José Luis Gernadas

o adxectivo daquel sintagma, "galega", non define, na miña opinión, unha base local, un dato espacial, senón unha conformación da historia e unha conflictividade do presente.

Fagamos unha miga de advogados do diabo. A cultura galega non existe como tal ou ben é un caixón de xastre onde todo pode ter cabida, a gosto e conveniencia do defnidor. En aceptándonos estas hipóteses, elas ficarían *ipso facto* desmentidas polos que, negándoa, concentran toda a súa artillaría en desprezala ou en criticala, como "invento" de furiosos nacionalistas. Que o ser *galego* non é unha filial do ser español tanto se pode demostrar en positivo, como, negativamente, cando, por enésima vez, o adxectivo "gallego" é marca predilecta da xenofobia de proximidade. Para a *contra* do galego, está moi claro que este, por ser diferente do patrón uniformista, debe desaparecer, previa campaña de destrución moral.

En resumo, e como primeira aproximación, cultura galega significa o xeito particular en que se produciu e se produce no territorio e na sociedade da Galiza a humanización e os seus produtos distintivos, proceso vinculado, desde o seu inicio, á socialidade ínsita aos nosos antepasados, como a todos os demais grupos humanos.

2ª. CALES SON, NA SÚA OPINIÓN, OS SEUS CONTIDOS BÁSICOS?.

Non entendo moi ben a pregunta relativa a "contidos básicos", porque non sei a que se refere exactamente, se

aos iniciais, vinculados, por exemplo, á primeira literaturización da lingua galega, ou ben aos “básicos” (imprescindíbeis?) hoxe. No primeiro caso, e por razóns históricas xa estudadas, en paralelo á evolución que dá lugar ao propio idioma, aparecerán axiña marcas diferenciais na arquitectura, nas artes plásticas, na literatura e en múltiples formas de cultura popular. No segundo caso, básico poderase ecuacionar a xa existente e, por tanto, que non debe ser submetido a construcións reguladoras (unha cousa é medrar pouco e con problemas e unha outra é pretender eliminar ou diminuír o que xa existe...). Isto é, na sincronía actual, existen: literatura, artes plásticas, cinematografía, ciencia en moitas disciplinas diferentes, música, audiovisual, teatro..., vinculados a unha vontade de representación cultural que non omite senón que inclúa o presente galego e se sinta descendente dun *palimpsesto*, isto é, dun pasado en permanente reelaboración. Daquela, en todo isto sendo non un *desideratum*, senón unha realidade en marcha, visíbel, tanxíbel e consumíbel polo público actual, integraría o “básico” da cultura galega. Como estamos a falar non de realidades estáticas senón dinámicas, a aspiración lóxica é a de incrementar cuantitativamente e diversificar cualitativamente estes produtos “básicos” para que a cultura cumpra un dos atributos que a definen: alargar o seu campo de actuación, reinventarse, ampliarse a caisquer novos cometidos ou necesidades...

3ª. QUE PAPEL CORRESPONDE Á LINGUA?. “A lingua non o é todo”: así, desta forma rápida e vulgar, podería resumirse un pensamento frecuente na ilustración galega actual, que, ante o problemático, incómodo e definitorio que, para ben e para mal, continúa a ser o expediente lingüístico, redefine a lingua para, tal e como aponte na resposta á 1ª pregunta, considerala un *item* máis, un sumando dun repertorio de signos culturais ou identificadores. En sendo así,

intercambiábel ou substituíbel por outro(s) caso de non aparecer ou de desaparecer totalmente. Xa indiquei tamén que semellante concepción contravén o carácter fundador, fundacional, da lingua, como expresión dun grupo humano diferenciado. Mais, a maiores, observo unha singularización negativa ou empuñecedora da cultura galega en quen así pensa, que non se compadece coa suposta igualdade proclamada a respeito doutras culturas. Explícome. Se a cultura galega é normal (no sentido de habitual e desexábel) que se exprese en castelán, inglés..., chama a atención que non se aplique esta mesma versatilidade para as culturas que teñen estas linguas como propias: ¿monolingüismo para os “grandes” e bilingüismo forzoso para os “pequenos”? Mal asunto... Converter en obxectivo, en aspiración de futuro, a fotografía lingüística actual supón dar por normal o que naceu dunha anomalía, que é xustamente a que se tenciona conxurar a partir dunha outra naturalidade rupturista: a implantación do galego como normal alí onde nunca se cuestiona a habitualidade do español. A normalización da lingua galega non se debe diluír ou confundir con ambigüidade no uso público e social da mesma.

Aínda máis: se tantas e tantas producións culturais chegan a nós en español e en inglés é mesmamente por unha práctica non abandonista destas linguas por parte dos produtores e distribuidores corresponden-

Subida ao pico Sacro no 2011 organizado pola federación de asociacións culturais GALIZA CULTURA para dar lectura ao Alba de Gloria de Castelao en denuncia do desleixo qu practica a Xunta sobre a nosa cultura e patrimonio

tes, que, aliás, non só se satisfán con atenderen nelas **todas** as súas necesidades ou produtos de mercado culturais, senón que se permiten “exportalas” a *tutti quanti* (exportar é aquí, claro está, eufemismo de impoñer). En resumo, non coído que conveña xogar con dúas barallas, para non defrontar o problema real que seguimos a padecer: unha falta de normalidade evidente da lingua galega e, igualmente, unha deficiente divulgación e, por tanto, valoración da cultura galega existente e da que, a partir dela, podería existir.

A lingua galega posúe e transmite, ademais, unha forte carga delatora, polas especiais circunstancias de anormalidade e de normalización dificultosa en que se viu envolvida. Podemos “remoer” canto queiramos: a xente do común capta axiña a que se vincula un certo produto cultural realizado en galego, nen máis nen menos que a unha vontade de facer valer o pasado, de exteriorizar o dereito a sermos modernos en galego e de defender metonimicamente a Galiza toda.

¿Que sexa posíbel unha cultura feita na Galiza en español? Obviamente. Tal aconteceu en moitos lugares do mundo con problemáticas semellantes á nosa. Está por ver canto tempo e renuncias custaría conseguir que esa cultura aportase realmente algo orixinal ao pánal mundial ou ao hispánico en particular. Mais a cuestión non é esta. Non estamos a falar dunha lingua morta nen moribunda; si, en estado crítico, e precisada, por

tanto, de reforzos estruturais e super-estruturais. Se estes se ralean ou se confunden, a cada paso terán máis xustificación os partidarios da desaparición ou da hiperredución dunha lingua con cada vez menos titulares.

Finalmente, na contemporaneidade, o mellor, máis duradoiro e máis significativo da cultura feita na Galiza realizouse, non por casualidade, en galego, ao punto de que se algunha ecuación se converteu en indiscutíbel foi a que iguala literatura galega á feita en lingua galega. Todas as outras artes, desligadas aparentemente da necesidade da mediación lingüística, van seguir vinculadas, ou non, a unha historia, unha tradición, e, sobre todo, a unha vontade, ou non, de engadiren valor e recursos a unha cultura xa existente. As artes teñen patria, en definitiva, non sendo que aspiremos a que sexan exclusivamente mercadorías das multinacionais, de corporacións bancarias ou puros obxectos de mercado. Aquí, obviamente, os galegos levamos as de perder, mais querer “ascender” a estes cumes non nos garante chegar a algures... Esforzármonos por desgaleguizarnos ao máximo posíbel non é sinónimo en absoluto de sermos “alguén” fóra da Galiza... Os exemplos sobran... Unha outra cousa é coñecer, examinar, analizar e divulgar todo o que -por razóns históricas, de escolla, por “afinidades electivas” etcétera- as e os nosos creadores realizaron na lingua oficial do Estado, mesmamente por selo e actuar como tal na nosa terra. Por aquí, é sintomático que fose a crítica literaria confisionalmente nacionalista a que se (pre)ocupase de valorar a obra en español de Rosalía de Castro ou de Eduardo Blanco Amor, por exemplo, como pezas dun *totum* artístico e ideolóxico que non se pode obviar e que é imprescindíbel coñecer para comprender e interpretar cabalmente as obras respectivas. Mais extrapolar este feito (como se a historia fose inmóbil) para xustificar a naturalidade do uso indiferente de

galego e de español no tempo actual non é procedente en absoluto, cando vimos, mesmamente, dunha diacronía en virtude da cal a cultura galega se foi decantando no sentido de extender a presenza da lingua galega paulatinamente a cada vez máis ámbitos e funcións.

4ª. COMO ENTENDE A RELACIÓN COAS OUTRAS CULTURAS E A CONVIVENCIA CON ELAS?.

Unha cultura como a galega, na actualidade, ou conta cunha forte mediación pública, política, que garanta a súa permanencia, difusión interior e, ao tempo, proxección exterior, ou vivirá con máis dificultades das derivadas da súa situación histórica. Falo directamente de protección dos poderes públicos, porque non dou visto que as grandes corporacións privadas, máis aló da cuota limitada, teñan moito interese en alimentar unha cultura galega competitiva, por utilizar un termo tan caro ao sector. Examinense, por exemplo, as programacións culturais das Caixas, dos Bancos actuantes na Galiza, das Fundacións a eles vinculados: en primeiro lugar, os seus orzamentos culturais igualan ou superan os das institucións públicas; en segundo lugar, son un espello perfecto para analizar as conexións internacionais, os intereses de mercado, as débedas con outras entidades, o pagamento en actuacións correlativo á introdución en novos mercados e novas clientelas etc. Insisto: a mediación política pública é fundamental.

No sentido intrínseco, a cultura galega coido que terá tantas máis posibilidades de se relacionar con calquera outra en marcando nitidamente o seu perfil, isto é, sen renunciar a se mostrar tal cal é e, a partir de aí, en disposición de absorber, asimilar ou adquirir todo canto lle conviñer, mais sempre en pé de igualdade, nunha relación de horizontalidade e, do punto de vista mercantil, de lóxica bilateralidade. Permítaseme un exemplo, de entre moitos posíbeis. A interpretación do Himno Galego, en acto oficial, aflamencadamente, tería sentido se Andalucía, o seu Parlamento ou Junta practicasen o deporte de sacaren a pasear música galega con toda a naturalidade (por certo, para quen a quixer escoitar, unha das mellores versións que coñezo da "Negra sombra" é a cantada por Antoñita Moreno: non é, pois, cuestión de aflamencar, senón de entrar no "xenio" da música e letra...). Non sendo así, soa ao que é: concesión ao "español", pois o galego neto seica non se ten de pé. Fusión?, simbiose?, "mestizaxe"? : todas as que se quixeren, con tal de que as practiquen todos; se non, afunda a idea de que precisamos *a fortiori* o caxato do "pai" Estado e das súas credenciais culturais de maior difusión...

5ª. COMO ENTENDE A NOSA RELACIÓN CO ÁMBITO LUSO-BRASILEIRO?. É moi curioso que un dos *eternos* debates lingüísticos da Galiza actual pasa por afirmar ou negar que galego e portugués sexan a mesma

O grupo galego Quempallou actuando na festa do Avante! en Lisboa. Campaña dos comerciantes de Braga amosando nos escaparates un poema de Rosalía de Castro

Escultura a Luís de Camões na Coruña e zocos tradicionais

lingua e se obliteren outros dous aspectos ao meu ver fundamentais: un, sociolingüístico; un outro, eminentemente práctico, nada esencialista. Explícome. Alguén podería dicir que a proba do nove de que galego e portugués son a mesma lingua vén dada por idéntica resposta dos actores da interacción lingüística. Nunha tenda de, por caso, Valença do Minho, contemplamos a seguinte escena: os españois manteñen con toda a naturalidade o seu español; os galegos castelán-falantes, idem; o vendedor portugués castrapea que rabea e fai improbros esforzos por demostrar que sabe falar español; os galego-falantes conscientes mántanse a pedirlle que manteña o seu portugués e, por suposto, manteñen o seu galego-galego, ou galego-aportuguesado ou como lle queiramos chamar... Ao lado, en Tui, a escena, co galego como referente, pode ser idéntica.

A razón eminentemente práctica a que me refiro, na bilateralidade privilexiada galego-portugués-brasileiro-lusofonía en xeral, é, simplemente, a razón de que nos convén: Convennos para reincardinar o galego nunha diacronía que el fundou (o portugués, como recordaban os nosos clásicos, é o galego oficial e modernizado). Convennos para desespañolizar o galego, non só como código senón como vehículo cultural. Convennos para alargar un mercado musical, teatral, cinematográfico, audiovisual, bibliográfico... que ten neste ámbito un destinatario "natural". Dous non reñen se un non

quer, di o refrán. Igualmente, dous non se relacionan se un non quer: con isto quero indicar que sería fundamental unha política portuguesa de procura desta relación bilateral e non a través da alfándega estatal, e, por suposto, unha política galega que se dispuxese a cortar o anacronismo de estarmos tan distantes dos que máis perto de nós se encontran. Coido que esta razón práctica é moito máis produtiva do que tantos cánticos de unidade ideal que non se corresponden con feito material ningún...

6ª. COMO SE CONSTRÚE A CULTURA ACTUAL?. Estas respostas xa están sendo longas de máis, así que vou tratar de sintetizar ao máximo. Entendendo o termo "cultura" na acepción máis ampla posíbel, falaríamos de tres niveis: o que sobrevive da cultura tradicional, de base popular, durante séculos o único identificador do universo galego; o tecido asociativo moderno, que comprende todas aquelas organizacións e actividades non gobernamentais; a planificación cultural pública, a cargo de Xunta, concellos, Deputacións, RAG, CCG... Cumpriría incluír en paralelo, claro está, toda a produción e presión cultural que representan entidades bancarias, medios de comunicación masivos, oferta mediatizada pola información en rede e, aínda, a macro-manipulación e orientación ideolóxica que todos estes mediadores imponen e sobrepoñen a calquer feito cultural, a través de: silencios convenientes; escollas programadas; exclusión contumaz da lingua galega "real" (isto é, a empiricamente existente); perversa xustificación nos "gostos" populares para, demagoxicamente, furtar a prestixiación de certos produtos; burda confusión entre popular e masivo e un longo etcétera.

De modo e maneira que nesta *selva* ou faramalla, e por delimitar algunhas medidas posíbeis, penso que sería fundamental:

a) A cooperación e coordinación interinstitucional, que leve a programacións culturais non redundan-

tes, e abertas ao máximo posíbel de públicos. Reina un auténtico minifundio, atomización e espírito corporativista, o cal retrata aos que tan alegremente se burlan destes defeitos aplicados a uns case inexistentes labregos (hoxe a agricultura galega non pasa do 8% da economía). Verémolo de novo neste próximo 17 de Maio: todos celebraremos o mesmo, sen posta en común, iso si, cada quen coa súa etiqueta, faltaría máis...

- b) É vital, dunha vez por todas, "baixar" as institucións ás asociacións e á rúa e "subir" estas ao estrado reservado para a oficialidade.
- c) O reparto de orzamentos públicos minimamente equitativo, non clientelar nen servil a intereses de goberno, sería o lóxico correlato do apuntado en a) e en b).

7ª. QUE CAMBIOU NA CONCEPCIÓN DA CULTURA DO SÉCULO XX RESPECTO DO SÉCULO XIX? Cambiou un inferniño de cousas, que se diría no galego de antes... Ora, o primeiro que quero advertir ou sobre o que quero prevenir é sobre a inxenuidade de caírmos no mito da linealidade-progresividade da historia. Acho ben de cousas do XIX non superadas en absoluto. En tantos e tantos aspectos do presente, a involución é palmaria e inquietante, así que non coido que se poda practicar o esquema de vello = anticuado e actual = moderno. Dito isto, cambiaron sismicamente as condicións xerais da economía e da socioloxía galegas e, por tanto, as condicións en que calquer produción cultural asenta. ¿Nomes e apelidos dalgúns destes fenómenos?: sangría migratoria; despoboamento-desertización de aldeas e lugares, e migración interna á fachada atlántica; fortísimas construcións á economía galega impostas desde e por a Unión Europea; declive programado de sectores básicos da economía produtiva galega; españolaización masiva a cargo de medios de comunicación radiais, televisivos,

© Xan Carballa

© José Luís Cernadas

audiovisuais...; febleza conxénita e adquirida do entramado autonómico (que segue sendo "autoanémico"). Un outro factor negativo é a persistencia das máis vellas e resesas españolazas (touradas) coa invasión, en ecuación teledirixida, de modernidade = español e / ou inglés. Feitos positivos do XX: Segundo Renacemento da cultura galega, no remate da segunda década do século; eclosión potente e brillante dun pensamento nacional e soberano,

Comezo da carreira pola lingua, en 1985, na que podemos ver a Francisco Carballo e a Valentín Paz Andrade

Embaixo foto da Cidade da Cultura

ao calor da emerxencia nacionalista non escisionista, isto é, no cultural e no político simultaneamente; reavivación do remol nacionalista, após o hiato da guerra civil española e do seu desenlace; instauración, en fin, de certos estándares de “calidade” cultural que non só non desdénan o galego, senón que se teñen que servir del...

Todo isto, naturalmente, non é máis que un pobre “telegrama” dunha enumeración que enchería moitas páxinas...

8ª. CALES SON AS LIÑAS BÁSICAS PARA O DESENVOLVEMENTO DA CULTURA GALEGA NO SÉCULO XXI? Esta resposta vouna aforrar, en aras do que tentei expor ao longo das liñas anteriores. *En revanche*, voume permitir, tal e como se suxere no remate do cuestionario enviado, engadir algunhas -telegráficas- reflexións máis, posibelmente sen orde nen concerto:

- Cómpre unha “cura” da linguaxe. Hoxe case que todo é “estratéxico” (o audiovisual, o libro, o teatro, Internet...). Non temos para “tácticas” modestas e enchemos a boca coa declaración “estratéxica”. Proponho que resemanticemos os termos que utilizamos a base de volverlos á súa significación primitiva.
- Rachemos ou rompamos (dependará da dureza) a costra dos tópicos repetidos unha e outra vez: a “cultura” ten e terá sentido nunha sociedade que poda verse dignamente retratada e onde non todo

se mida en función do mercado. Neste sentido, non son nada parcial de subliñar continuamente que a cultura tamén “vende” e crea riqueza... Si ou non, e non por iso deixará de ter valor... Eu non sei canto lucro ou plusvalías son atribuíbeis á Muralla de Lugo ou ao Castro de Viladonga: seguen sendo, en por si, valor xenuíno e auténtico.

- Cultura non é = industria cultural. A así chamada é industria ou, noutro aspecto, comercio, que transaccionan con produtos consumíbeis convencionalmente chamados culturais, mais a venda ou a compra son exactamente iso, venda ou compra, e réxense polas variábeis que as definen nun momento dado do capitalismo, hoxe global.
- Un “deporte” galego por antonomasia é o que leva á conciliación ou pacto entre desiguais: que non se note demasiado que somos galegos e só galegos... Exemplo: tanta insistencia delatora en que somos “universais” (*excusatio non petita*...) obedece, tantas veces, a considerarmos o galego pequeno, doméstico, de curto voo, precisado dunha ideal cobertura fetichista que acaba por resultar pueril, porque a “universalidade” hoxe, agás poucas excepcións, depende da sacrosanta vontade do Imperio... De por parte, o que na nosa cultura hai de universal de verdade é mesmamente o que máis e mellor

afondou na particularidade galega e, por aquí, metonimicamente, válida para a Humanidade toda.

- En fin, as institucións galegas xenética ou vocacionalmente culturais teñen moito que dicir e que facer, aínda, polo seu mérito e responsabilidade, na xestión cultural actual. Deberan modernizarse actuando de mans dadas co resto de asociacións e organizacións, sen medo nengún a unha pluralidade real, non a unha pluralidade prefabricada. Este sería o mellor antídoto contra a endogamia, o elitismo e a minoría redundante. Supoño que estaremos todos de acordo en que a minoría receptora de moitos actos-actividades culturais debe deixar de selo paulatinamente, isto é, debe dilatar, tanto en número como en variedade, a súa base.

- Voltando á lingua. Ela foi historicamente a medida e o espello da depresión e desinstitucionalización galega. Este proceso remóntase a moitos anos atrás e é lóxico que as súas consecuencias cheguen aos nosos días. Hai unha diglosia, de características e efectos ben coñecidos, relativa nos seus termos propios á lingua, á súa distribución e á súa substitución. Mais hai, así mesmo, unha "diglosia" cultural, que, miopemente, aplica á análise da cultura galega categorías e taxonomías importadas, válidas para as realidades de que naceron, mais que poden resultar totalmente inadecuadas para a descrición e clasificación de fenómenos galegos. O esforzo analítico que a realidade galega nos pede pasa por tentar comprendela desde ela mesma, desde a súa especificidade, sen adopción mimética doutros métodos e sen paternalismos ou xuízos rotineiros. Poño un exemplo, de novo de entre moitos posíbeis. A división convencional entre as dúas Galizas, a territorial e a da diáspora, é practicábel, tanto nunha como

noutra, entre galegos con conciencia de o seren e galegos que renegan de o seren; non se trataría, xa que logo, dunha divisoria espacial, senón mental, actitudinal e política. Disolver o autoodio do segundo grupo para que formen filas no primeiro é o obxectivo clásico do pensamento e da política nacional galega. Onte coma hoxe.

- Finalmente, unha (aparente) *boutade*: levamos moitos anos, traballos e tempo interrogándonos sobre estes temas, polemizando, atacando, silenciando, fabricando prestixios ou descréditos... (a listaxe de xerundios sería sobexa). Se cadra, un espectador non maleado, unha daquelas personaxes sabias de Castelao, muller ou home do pobo, podería ollar para nós e dicir: "Vaites, vaites, aínda non sabedes o que é a cultura galega, mais ben que vivides dela!". E non lle faltaría razón: talvez aquí haxa outra fonte de definición... ■

Camino de Santiago na defensa da lingua organizado por "Queremos Galego!" de Ourense. E facendo camiño ao andar: corrixindo algunha das exclusións do propio idioma na difusión na Galiza do propio camiño